

10. Рябенко Л. І. Контролінг зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / Л. І. Рябенко, М. М. Шиков, І. С. Зайцев. – Алчевськ : Донбас. держ. техн. ун-т, 2009. – 207 с.
11. Курищук В. В. Банківське кредитування експортної діяльності підприємств в Україні / В. В. Курищук // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 1. – С. 64–69.
12. Луцька Н. І. Розвиток регіональних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України / Н. І. Луцька // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 32–33.
13. Георгіаді Н. Г. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / Н. Г. Георгіаді, Х. С. Передало, С. В. Князь. – 2-ге вид. – Л. : Нац. ун-т Львів. політехніка, 2009. – 236 с.
14. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / О. С. Передрій. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 274 с.
15. Арутюнян С. С. Фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / С. С. Арутюнян. – О. : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2006. – 166 с.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.

УДК 336.22.02/.221.24:342.743

ББК 65.26

Мельник О.П.

**ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ
ТА НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Білоцерківський національний аграрний університет,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності,
09117, м. Біла Церква, Соборна пл., 8/1,
тел.: 04563 53014

Анотація. У статті проаналізовано практику функціонування податкової системи України, а також запропоновано рекомендації щодо оптимізації використання податкових інструментів при реформуванні соціально-економічної системи України. У ній розглянуто причини, завдання і напрями реформування податкової системи України в контексті створення Податкового кодексу. Виявлено резерви підвищення ефективності податкової політики як непрямого методу макроекономічного регулювання.

Ключові слова. податкова політика, податкова система, податкова реформа, рівень оподаткування, Податковий кодекс.

Annotation. In article practice of functioning of tax system of Ukraine is analysed, and also recommendations for optimisation of use of tax tools are offered at reforming of social and economic system of Ukraine. In it the reasons, problems and directions of reforming of tax system of Ukraine in a context of creation of the Tax Code are considered. Reserves of increase of efficiency of a tax policy as indirect method of macroeconomic regulation are revealed.

Key words: tax policy, tax system, tax reform, урівень the taxation, the tax code.

Вступ. Виникнення нових кризових явищ у функціонуванні національної економіки, що збіглося у часі з поглибленням світової економічної кризи, у черговий раз загострило проблему пошуку ефективних фіскальних інструментів подолання негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку України. За допомогою податкової політики держава може, з одного боку, коригувати потоки ринкового переливу

капіталу, а з іншого, – ініціювати необхідні соціально-економічні зрушення шляхом формування фінансового забезпечення тих чи інших видатків бюджету. Треба лише так збалансувати інтереси всіх учасників перерозподільчих відносин, щоб забезпечити максимальні податкові надходження при мінімальному негативному впливі тиску на економічну активність платників податків. Тим часом це непросто здійснити на практиці навіть в умовах розвинутої ринкової економіки, не кажучи вже про труднощі оптимізації оподаткування в країнах з ринковою економікою, що утверджується.

Постановка завдання. Сутність податкової політики, її інструменти та вплив їх застосування на соціально-економічний розвиток в умовах ринкової трансформації, методологічні засади й прагматизм реалізації податкових реформ досліджувалися провідними українськими та російськими вченими. Серед них заслуговують на увагу публікації В. Андрущенко, О. Луніної, П. Мельника, В. Опаріна, В. Суторміної, В. Федосова, Т. Єфименко та інших. Але сьогодні малодослідженими залишаються питання про те, як за допомогою податкової політики вирішити поточні економічні та соціальні проблеми в Україні, створивши одночасно сприятливі фіскальні умови для динамічного економічного розвитку на базі прогресивних інституційних і соціально-економічних трансформацій у перспективі. Більше того, нагального розв'язання потребують проблема пошуку ефективних податкових інструментів під час світової економічної кризи та створення Податкового кодексу.

Ці аспекти формування та реалізації податкової політики в сучасних умовах утвердження ринкової економіки України розглядаються в нашій статті.

Результати. Унаслідок кризового стану економіки України та дій уряду, недоліки чинної податкової системи стали ще очевиднішими. Тому було намічено шляхи її реформування з врахуванням світового досвіду.

Податкова політика в Україні повинна відрізнитися від податкової політики в державах Заходу хоча б тому, що в умовах ринкової трансформації соціально-економічної системи в Україні існує цілий ряд структурних проблем, які потребують нагального розв'язання. Як правило, такі проблеми не поставали перед країнами з розвинутою ринковою економікою, оскільки їх соціально-економічні системи змінювалися поступово, реагуючи на виклики підвищення ефективності господарювання, і не набували значних диспропорцій. Україна ж, навпаки, отримала в спадщину неефективну економіку та гіпертрофований соціальний сектор і вже на початку ринкової трансформації змушена була розбудовувати фіскальну сферу в умовах численних структурних перегинів. Сьогодні більшість з них поглибилась, а тому основним завданням податкової політики в Україні має стати сприяння системним зрушенням, а не підтримання стабільного функціонування сформованої відносно оптимальної соціально-економічної системи, як це відбувається в державах Заходу.

Податкова політика в Україні повинна, з одного боку, урахувати поточні економічні, соціальні й інституційні умови, а з іншого, – бути спрямованою на те, щоб поліпшити соціально-економічну ситуацію і відкоригувати інституційне середовище в державі [1].

Сучасне оподаткування в країнах з розвинутою ринковою економікою – це той еталон, до якого необхідно наблизити вітчизняне оподаткування в перспективі. Основна проблема полягає в тому, щоб знайти оптимальну комбінацію прогресивних податкових інструментів і час від часу переглядати її разом зі змінами в економічних, соціальних та інституційних умовах. А це завдання складне, оскільки Україні чи не вперше доведеться трансформувати фіскальні процеси за принципом системної реформи.

Численні зміни, спрямовані на вдосконалення податкової системи України, що перманентно вносилися до податкового законодавства, привели до прийняття великої кількості законів і підзаконних актів, якими нині керується національна податкова

служба. Безумовно, такий стан податкового законодавства потребує докорінних змін і створення єдиного закону – Податкового кодексу, що гармонізував би всю систему. Адаже чинна податкова система України має багато недоліків, серед яких такі:

- високий рівень податкового навантаження на економіку в цілому (у середньому за 2005–2009 роки з урахуванням платежів до Пенсійного та інших фондів соціального призначення – 37,9% ВВП; для порівняння: у середньому по країнах Євросоюзу – 34,4%, у тому числі в Польщі – 34,8%, Естонії – 33,1%, Латвії – 30,5%) і на бізнес зокрема (ставка податку на прибуток в Україні становить 25%, у середньому по країнах Євросоюзу – 18,9%, у тому числі в Польщі – 19%, Естонії – 21%, Латвії – 15%) [2];
- відсутність економічно обгрунтованого балансу між фіскальною й регулюючою функціями податків, неефективна система державного податкового регулювання, її неузгодженість із завданнями економічної політики держави;
- велика кількість малоефективних податків і менша, ніж в європейських системах оподаткування, тривалість базових податкових періодів (шоквартальне декларування і сплата податку на прибуток, тоді як в європейських країнах – раз на рік), що погіршує позиції України в міжнародному рейтингу простоти ведення бізнесу за показником “кількість платежів на рік”;
- нестабільність податкового законодавства, яка обмежує можливості формування суб’єктами господарювання фінансової та економічної політики в середньо- й довгостроковому періодах;
- неоднорідність і складність нормативно-правової бази оподаткування, недостатня узгодженість і суперечливість окремих законодавчих норм, відсутність єдиної термінології, наявність норм непрямой дії в податкових законах;
- несвоєчасне виконання зобов’язань із відшкодування податку на додану вартість суб’єктам господарювання;
- порушення фундаментального принципу справедливості в оподаткуванні, невиконання податковою системою функції перерозподілу доходів від багатих до бідних;
- викривлення стимулів до економічної діяльності внаслідок співіснування в податковій системі України двох підсистем – загальної і спрощеної;
- недосконалість витратна система адміністрування податків і зборів;
- низький рівень податкової культури, значне поширення схем мінімізації й ухилення від сплати податків;
- нераціональна система податкових пільг і структура внесків до Пенсійного та інших державних фондів соціального призначення.

Загальносвітовий досвід показує, що розвиток податкової системи може відбуватись як за рахунок внесення змін та доповнень до податкового законодавства, так і шляхом проведення реформи [3]. Податкова реформа – найефективніший спосіб змінити не тільки окремі елементи оподаткування, а й спрямувати податкову систему в якісно нове русло, надавши їй нових ознак і визначеності.

З другої половини 90-х років ХХ сторіччя до 2005 року податкову політику в Україні було спрямовано на зниження рівня оподаткування. При цьому зміни в податковому законодавстві базувалися на міркуваннях про те, що будь-яка ліберальна податкова реформа є запорукою поліпшення динаміки економічного розвитку держави. Відбувалися зниження ставок податків, коригування механізмів їх стягнення, скасування окремих податкових платежів, а також масштабне надання податкових пільг галузевої та територіальної спрямованості.

Якщо до 2005 року популяризувались усі податкові ініціативи щодо направлення додаткових фінансових ресурсів до реального сектора економіки й бюджетне фінансування лише нагальних (мінімальних) соціальних видатків, то з 2005 року відбулись

істотне посилення ролі перерозподільних процесів і розширення соціальної складової функціонування держави. І навіть частковий відхід від соціального популізму, що стався у 2006–2007 роках і супроводжувався поверненням до попередньої практики прийняття фіскальних рішень, не став поштовхом для розробки нової, науково обґрунтованої, моделі податкової політики.

Особливо небезпечними виявилися намагання “роздути” соціальні видатки бюджету у 2009 році (під час економічної кризи). При цьому загрозу для України становили вже спроби поповнення фінансових ресурсів держави шляхом збільшення податкового навантаження (зокрема, одномоментного в декілька разів підвищення ставок акцизного збору, податку з власників транспортних засобів та єдиного податку, а також запровадження ввізного мита за досить високою ставкою – 13%) і посилення тиску на платників податків з боку фіскальних органів (зокрема, “прохань” про переплати).

За умов зростання ВВП у країнах з ринковою економікою, яка утверджується, створюється ілюзія, що податкова система є адекватною економіко-інституційному середовищу, і лише ліберальні податкові реформи можуть сприяти поліпшенню динаміки економічного розвитку. Причому дедалі більше розширення бази оподаткування слугуватиме фінансовою основою для вирішення всіх соціальних і структурних проблем у перспективі. Але насправді, за умов збереження гіпертрофованого соціального сектора, значної тонізації підприємництва, недофінансування оновлення інфраструктури та наукових досліджень, потенціал економічного зростання є досить обмеженим, а напруженість, унаслідок поглиблення диспропорцій у соціально-економічній системі, посилює загрозу наростання радикальних настроїв у суспільстві. Тому країни, які не знаходять оптимального балансу між економічними й соціальними пріоритетами фіскального регулювання, стають особливо вразливими до погіршення світової кон’юнктури.

У 2000–2004 роках в Україні основними пріоритетами податкової політики була поступова лібералізація оподаткування при одночасному усуненні можливостей ухилення від сплати податків (ситуативне поліпшення податкового середовища господарювання за рахунок зростання ВВП і незначних зрушень у напрямі вдосконалення механізмів оподаткування та техніки податкового адміністрування). У 2005 році стратегію мінімальних трансформацій замінила політика радикальних податкових реформ. Ліквідацію найбільших диспропорцій в оподаткуванні супроводжували намагання силовими методами подолати корупцію у фіскальних органах, а додатково акумульовані податкові надходження направлялися на збільшення соціальних видатків бюджету (за умов сповільнення зростання ВВП). 2006–2008 роки характеризувалися поновленням динамічного економічного розвитку при відносно стабільному оподаткуванні, а в умовах кон’юнктурного спаду 2009 року мали місце спроби перманентного підвищення податкового навантаження.

З огляду на наведене, безсистемні, часто суперечливі, фіскальні рішення приймалися ще й у сумнівний спосіб: радикальні реформи чергувалися з намаганням зберегти досягнуту (неоптимальну) стабільність. Якщо постсоціалістичні держави Євросоюзу поступово, іноді припускаючись помилок, трансформували фіскальне регулювання, то Україна “кидалася” з однієї крайності в іншу, що обмежувало потенціал зростання її ВВП у перспективі.

Метою податкової реформи повинно стати формування податкової системи, яка сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, забезпеченню стійкого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі за умови збільшення сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів, проведенню збалансованої бюджетної політики на середньо- й довгострокову перспективу.

Реформування податкової системи повинно відбуватися згідно з такими принципами: економічної ефективності, фіскальної достатності, соціальної справедливості, стабільності оподаткування, адміністративної простоти й економічності оподаткування, гармонійного поєднання інтересів держави та платників податків і зборів.

Стратегічними завданнями податкової реформи є такі: 1) підвищення темпів економічного зростання; 2) зміцнення позицій вітчизняного бізнесу в міжнародній конкурентній боротьбі за рахунок зменшення частки податків у витратах; 3) створення сприятливих фіскальних умов для залучення прямих іноземних інвестицій; 4) скорочення витрат платників на нарахування і сплату податків і держави – на їх адміністрування; 5) створення фіскальних умов для легалізації доходів; 6) подальше наближення податкового законодавства України до законодавства Євросоюзу; 7) демократизація податкової служби.

Світовий досвід підтверджує, що запровадження гармонійної податкової системи на основі Податкового кодексу є важливим кроком на шляху реформування і динамічного розвитку економіки країни.

Висновки. Формування і реалізація ефективної податкової політики в сучасних умовах утвердження ринкової економіки України – це надзвичайно складні багатоаспектні завдання, виконання яких вимагає чіткого концептуального бачення необхідних соціально-економічних реформ і фіскальних інструментів, які б забезпечували їх здійснення. При цьому трансформації у сферах акумулювання й використання податків і податкових платежів повинні здійснюватися на системних засадах, урахувати поточні економіко-інституційні реалії та євроінтеграційні наміри України, водночас сприяючи вирішенню її економічних, соціальних й інституційних проблем.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що перебудова в нашій державі податкової системи назріла, тому повинна мати форму цілісної стратегії. Її необхідно розглядати як складову політики економічного та соціального зростання.

Прийняття Податкового кодексу забезпечить об'єднання в одному нормативно-правовому документі законодавчих актів, які регламентують порядок упровадження та механізм справляння податків. Він дасть змогу забезпечити комплексний підхід до регулювання податкових відносин, оптимізувати структуру дохідної частини бюджету та створити в Україні стабільну податкову систему, адекватну потребам суспільного розвитку на сучасному етапі державотворення.

1. Колодко Г. Институты, политика и экономический рост / Г. Колодко // Вопросы экономики. – 2004. – № 7. – С. 50.
2. Геєць В. М. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього споживання та її наслідки / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 15–19.
3. Соколовська А. М. Податкова держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – С. 339.

Рецензенти:

Губенко В.І. – доктор економічних наук, професор;

Вихор М.В. – кандидат економічних наук, доцент Білоцерківського національного аграрного університету.

УДК 332.025.12
ББК 65.26

Римар О.Г.

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВИ

Нововолинський факультет
Тернопільського національного
економічного університету,
45407, Волинська обл.,
м. Нововолинськ, бульвар Шевченка, 29,
тел.: 03344 40291; 32409,
факс: 32409,
e-mail: nv_tney@mail.ru

Анотація. У статті розкрито теоретичні засади податкового регулювання та механізм його дії в системі антикризових заходів держави.

Ключові слова: податкова політика, антикризові заходи, податкове регулювання, економічний розвиток, соціально-економічні процеси.

Annotation. The theoretical basis of the essence of tax regulation, and mechanism of action in the system of anti-crisis measures of the state have been considered in this article.

Key words: tax regulation, tax policy, anti-crisis measures, economic development, social and economic processes.

Вступ. На сучасному етапі Україна переживає фінансово-економічну кризу, результатом якої є повна дестабілізація економіки, розбалансування фінансової системи та виникнення низки соціальних проблем.

Умови трансформації соціально-економічних процесів, які відбуваються в європейському просторі, спонукають до пошуку відповідних методів, шляхів, інструментів антикризового регулювання. Вагоме місце в цьому арсеналі займає податкове регулювання, яке в сучасних реаліях повинно виконувати не лише функцію фіскального інструмента наповнення доходної частини державного бюджету, але й сприяти подоланню деформацій і коригуванню негативних процесів у фінансово-економічній системі, сприяти економічному зростанню та мотивації ділової активності економічних агентів.

У кризовий період актуалізується питання державного регулювання соціально-економічних процесів, ефективність якого залежить від якості та розуміння застосування принципів формування доходів і видатків державного бюджету, спрямованих на підтримання не тільки мікро- та макроекономічної рівноваги, але й на вдале використання податків як найвпливовіших інструментів у системі антикризових заходів держави.

Проблематиці теорії і практики впливу податків на регулювання соціально-економічних процесів на різних стадіях економічного циклу присвячені наукові праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких доречно відзначити А.І. Крисоватого [1], Н.М. Крючкову [2], Н.С. Прокопенка [4], М.В. Романюка [5], А.М. Соколовську [6], Л.М. Шаблисту [7] та інших.

Однак поки що залишається недостатньо висвітленим механізм дії податкового регулювання на соціально-економічні процеси в країні.

Постановка завдання. Відтак основна мета публікації полягає в дослідженні сутності, призначенні форм впливу податкового регулювання в системі антикризових заходів держави з урахуванням національних особливостей української економіки та накопиченим досвідом податкової політики.